

SUBJEKTIVNÍ DETERMINANTY PROFESNÍ ORIENTACE A KARIÉROVÉHO NASMĚROVÁNÍ U VYSOKOŠKOLSKÝCH STUDENTŮ¹

PAVLA RYMEŠOVÁ

Článek je zaměřen na profesní orientaci a kariérové nasměrování vysokoškolských studentů se zaměřením na faktory subjektivní povahy, které determinují kariérovou orientaci. Pro účely výzkumu bylo využito dotazníkových metod. Dotazník 1 zachycoval vývoj představ o budoucím povolání, motivace ke studiu zvoleného oboru a hodnotovou orientaci, Dotazník 2 představoval Diferenční zájmový dotazník (DZT). Výběrový soubor tvořili studenti České zemědělské univerzity v Praze, a to Provozně ekonomické fakulty a studenti Fakulty agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů. Výsledkem bylo zmapování osobní historie respondentů se zaměřením na vývoj profesní orientace v souvislosti s působením ovlivňujících faktorů a dále vyhodnocení možností praktického využití výsledků výzkumu v práci s uchazeči o studium a se studenty během studia.

Klíčová slova: kariéra, zájmy, hodnoty, kariérová zralost

Úvod

Subjektivní determinanty tvoří skupinu faktorů, které významně ovlivňují kariérovou orientaci jedince. Již v průběhu školní docházky a dalšího studia se rodiče snaží postihnout projevy činnosti svých potomků, které by svědčily o výraznějších schopnostech či talentu na určitý specifický druh aktivit. To převážně v kontextu budoucí možné profesní orientace a profesního zaměření v souvislosti s volbou dalšího specifického vzdělání a přípravy pro určité povolání. Před podobným problémem stojí poradci, když klienti žádají pomoc při výběru vhodného studia nebo povolání. Také jejich přístup vychází z poznání subjektivních odlišností a specifík jedince, jen jejich metody jsou odlišné a vycházejí z poznatků o faktorech, které hrají důležitou roli ve školním a kariérovém vývoji člověka (Vendel, 2008).

Katedra psychologie Provozně ekonomické fakulty České zemědělské univerzity v Praze (dále jen ČZU) zajišťuje psychologické poradenství pro studenty všech fakult univerzity. Vzhledem k zaměření a funkci pracoviště na vysoké škole byl v roce 2008 proveden výzkum související s poradenskými aktivitami pracoviště, a to v oblasti kariérového poradenství, s přihlédnutím ke specifikům ČZU, studentské populace a podmínek ovlivňujících jejich profesní zaměření a následující kariérový vývoj.

¹ Článek vznikl v rámci výzkumného záměru MSM6046070904 – Informační a znalostní podpora strategického řízení.

Obecně poznatková východiska

Za základní faktory, jejichž sledování je v kariérovém poradenství důležité, jsou nejčastěji uváděny: kariérová zralost, schopnosti, zájmy, hodnoty, postoje, osobnostní vlastnosti a vystižení procesu integrace a organizace osobnosti jedince (pojetí self, to ovšem u věkově zralejších jedinců). Na význam některých z uvedených faktorů, v souvislosti s kariérovým poradenstvím, jsme se dále v rámci našeho výzkumu zaměřili podrobněji.

Zájmy jsou obvykle charakterizovány jako zvláštní forma motivů. Projevují se preferencí určité poznávací aktivity, zaměřeností jedince na nějaký předmět, děj nebo jev s doprovodem cílevědomé aktivity vedoucí k uspokojování předmětu zájmu. Motivační účinek má samotný cíl konání, průběh aktivity a případná manipulace s instrumenty potřebnými k dosažení cíle (Mikšík, 2007). Nakonečný (1995) rozeznává v určování zájmu tři prvky: (1) mobilizaci pozornosti, (2) citový vztah a (3) snahové tendence. Touto charakteristikou přibližuje zájmy postojům, které mají podobné komponenty, a lze předpokládat, že pozitivní zájem bude doprovázen také kladně zaměřeným postojem. Dá se předpokládat také úzká souvislost zájmů s ideály a s hodnotovou orientací jedince. Na další provázanost můžeme usuzovat ve vztahu k volnému jednání, kdy naplňování hlubokého zájmu může iniciovat značné volní úsilí při překonávání případných překážek.

Z charakteristiky zájmů vyplývá, že povzbuzují k činnosti a v činnosti samotné se konstituují a prohlubují. Této okolnosti přisuzuje Mikšík (2007) důležitou roli při volbě povolání, naplňování volného času, pěstování sociálních kontaktů apod. V odborné literatuře panuje vesměs soulad při rozlišování zájmů z hlediska jejich utváření. Hovoří se o spontánních zájmech jako o bezprostředně vzniklých, dočasných a přechodných, a o setrvalých zájmech projevujících se stálostí motivačních přístupů a vztahů jedince k předmětům a jevům objektivní reality. Takové členění je důležité v souvislosti s odlišným zájmové proměnlivosti mladistvých nebo nevyhraněnosti a rozpolcenosti některých dospělých, a zájmové vyhraněnosti a motivační stálosti související s integrovanou a zralou osobností jedince.

Koščo a kol. (1980) i další autoři (Cooper, Robertson, 1988; Brown, Lent, 2000; Anderson a kol., 2001) upozorňují v souvislosti s kariérovým poradenstvím na jedné straně na význam zájmů pro kariérovou orientaci a volbu povolání, na druhé straně na často existující nesoulad mezi zájmovým zaměřením a úrovní struktury potřebných schopností. Lze tedy konstatovat, že zájmy mohou vypovídat o směru volby, o zaujetí při vykonávání činnosti, o úsilí věnovanému dosažení cíle, ale mají malou predikční hodnotu ve vztahu k úspěšnosti a úrovni vykonávané práce.

V souvislosti s praxí kariérového poradenství označuje Vendel (2008, str. 65) zájmy jako „... nejčastěji používanou nonkognitivní proměnnou...“. Podle jeho názoru kognitivní testy mohou představovat východisko pro volbu určitých povolání, avšak nekognitivní faktory typu motivace mohou ovlivnit zaujetí činností a spokojnost člověka.

Nakonečný (1995, str. 134) uvádí Guilfordem sestavený přehled následujících kategorií zájmů, který nám slouží k ilustraci zájmové diferenciaci:

- umělecké zájmy,
- lingvistické zájmy,
- vědecké zájmy,

- zájmy vztahující se k práci v přírodě,
- obchodně politické zájmy,
- zájmy vztahující se k sociálním aktivitám,
- zájmy související s péčí a osobní službou,
- zájmy úřednického typu.

Hodnoty představují „... *nejpodstatnější přístupy či postoje člověka k základním oblastem životní reality*“ (Mikšík, 2007, str. 84), které se projevují v jeho každodenní činnosti. Hodnotu lze chápat jako to, co je subjektivně žádoucí a pozitivní, po čem člověk touží a přeje si, aby se stalo součástí jeho života. Hodnota obsahuje incentivu iniciující rozhodování a jednání člověka. Má však trvalejší charakter ovlivňující výběrovost jedince ve smyslu zaměření na to, co je pro něj dobré, užitečné nebo příjemné. Hodnoty „vyřůstají“ ze zobecněných společenských pravidel, norem či zkušeností a neomezují se jen na dílčí jevy nebo konkrétní situace.

Nakonečný (1995) uvádí, že v odborné literatuře se obvyklé třídění hodnot člení na: 1. hodnoty materiální povahy (jídlo, bydlení, majetek apod.), 2. hodnoty sociální (přátelství, spolupráce apod.) a 3. duchovní hodnoty (pravda, dobro, krása apod.). Toto členění je však velmi hrubé a nevystihuje bohatost a vnitřní diferenciaci hodnot. Hodnoty jedince vytvářejí více či méně homogenní soubor, v němž lze rozlišit určitou hierarchii podle významnosti, naléhavosti nebo aktuálnosti jednotlivých hodnot. Tento systém hodnot se v průběhu života stabilizuje (přejímáním některých společenských hodnot a utvářením hodnot vlastních), je však proměnlivý a zásadně jej mohou změnit například traumatizující zkušenosti jednotlivce.

Ve vztahu k pracovní činnosti se projevují hodnoty ve dvojitěm kontextu: jednak jako samotná hodnota zajímavé a naplňující práce ve vztahu k jiným životním hodnotám, jednak v souvislosti s preferencí určité pracovní činnosti, jejího zaměření, obsahu, přínosu pro jedince apod.

Hodnoty spolu se schopnostmi a zájmy významně ovlivňují profesní orientaci jedince, jeho kariérové zaměření, pracovní plány a cíle. Super (1980) považuje hodnoty za faktory více ovlivňující kariérovou orientaci než zájmy. Tento názor je v oblasti poradenské teorie a praxe velmi rozšířený.

V koncepcích mnoha autorů hrají významnou roli v jejich pohledu na kariérový vývoj životní stádia, jimiž jedinec prochází. V této souvislosti, jak uvádí Vendel (2008), se v poradenské psychologii zaměřené na kariérové poradenství uchytily *koncepty životních vývojových úloh a kariérové zralosti*, které zpopularizoval Super. Super (podle Koščo a kol., 1980) vymezil vývojové úlohy jako soubor očekávání, které má sociální prostředí (společnost, rodina apod.) na jedince, který prochází určitými vývojovými fázemi.

Koncept kariérové zralosti vyjadřuje existenci typických vývojových etap, pro které jsou charakteristické kvalitativní odlišnosti v úrovni informovanosti, ve vztahu a v motivaci k dané profesi. Kariérová zralost – oproti nezralosti – se projevuje obsažnější informovaností o profesi, o charakteru činnosti a o nárocích na nositele profese, je spojena s konkrétní představou o smyslu školní přípravy a získávání potřebných dovedností vzhledem k budoucí profesní činnosti a s vědomím podmínek nezbytných pro úspěšnost v profesi.

V závislosti na zaměření našeho výzkumu, v němž byli sledovanou populací vysokoškolsí studenti, u nichž bylo záměrem zachytit retrospektivně vývoj jejich kariérové

orientace do současné doby, jsme se zaměřili na tři vývojové etapy stanovené podle úrovně vzdělání, jímž procházeli:

- I. etapa 6–15 let (základní škola),
- II. etapa 15–19 let (střední škola),
- III. etapa 19–25 let (vysoká škola).

Cíle výzkumu a hypotézy

Cílem výzkumného projektu je:

1. Zmapování osobní historie respondentů se zaměřením na vývoj profesní orientace s ohledem na hlavní činitele subjektivní povahy ovlivňující jejich konkrétní profesní nasměrování.
2. Zjištění odlišností v zaměření osobnosti studentů Provozně ekonomické fakulty (dále jen PEF) a Fakulty agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů (dále jen FAPPZ) České zemědělské univerzity v Praze z hlediska jejich motivačního ladění, preference hodnot, zájmů a volby vykonávané činnosti, a to v souvislosti se studiem oboru a jejich kariérovým nasměrováním.

V souvislosti s provedeným výzkumem **byly formulovány hypotézy:**

- H1:** Studenti FAPPZ vykazují v průběhu studia na střední škole vyšší zájem (afinitu) o studijní obor než studenti PEF.
- H2:** Studenti FAPPZ vykazují v průběhu studia na základní škole vyšší zájem (afinitu) o studijní obor než studenti PEF.
- H3:** Studenti FAPPZ vykazují v průběhu dosavadního života vyšší zájem (afinitu) o studijní obor než studenti PEF.
- H4:** Míra zastoupení jednotlivých zdrojů motivace ovlivňujících studium zvoleného oboru se u studentů FAPPZ a PEF vzájemně liší.
- H5:** Hodnotová orientace se u studentů FAPPZ a PEF vzájemně liší.
- H6:** Hodnocení zájmových oblastí se u studentů FAPPZ a PEF vzájemně liší.

Výzkumný soubor a použité metody

Výběrový soubor tvořili studenti České zemědělské univerzity v Praze, a to Provozně ekonomické fakulty oboru Provoz a ekonomika a Podnikání a administrativa a studenti Fakulty agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů studující v oborech odvozených od oborů Živočišná produkce a Rostlinná produkce. Zkoumaný soubor byl sestaven příležitostným výběrem z celkové sumy všech studentů sledovaných oborů 1. ročníku bakalářského a 2. ročníku navazujícího magisterského stupně denní formy studia. Soubor se skládal z celkového počtu 471 respondentů, z nichž 296 bylo z PEF a 175 z FAPPZ. Z hlediska pohlaví bylo ve zkoumaném souboru zastoupeno 330 studentek (197 PEF, 133 FAPPZ) a 141 studentů (99 PEF, 42 FAPPZ).

Většina respondentů pochází z Prahy či krajského města (223), 150 z města vyjma krajského a 97 z venkovských obcí (ve výzkumu nebylo zjišťováno aktuální bydliště respondentů).

Výzkum se uskutečnil v průběhu 6.–9. týdne výuky zimního semestru 2008 v rámci profilových přednášek. Účast na výzkumu byla dobrovolná. Studentům byla zaručena anonymita. Dotazník byl administrován a vyplňován hromadně a na místě. Administrování předcházela krátká instruktáž, vysvětlení záměru šetření a některá praktická upozornění.

Dotazník 1 – Vývoj představ o budoucím povolání, motivace ke studiu zvoleného oboru a hodnotová orientace

Dotazník je sestavený ad hoc pro účel výzkumu a je tvořen třemi tematickými částmi zaměřenými na: (1) zachycení vývoje představ o budoucím povolání, jak se utvářely v průběhu základní a střední školy včetně označení osob nebo okolností, které uvedené představy podporovaly, (2) zdroje motivace ke studiu zvoleného oboru, (3) aktuální hodnotovou orientaci zaměřenou na pracovní hodnoty zjišťované převzatou metodou (Knox, Butzel, 2002) ve vlastním překladu a úpravě. Respondenti vyplňovali dotazník podle uvedené instrukce.

Dotazník 2 – Diferenciační zájmový dotazník (DZT)

Metoda, jejímž autorem je Todt (1995, v překladu E. Smékalové), je zaměřen na 13 zájmových oblastí, pro které byly vytvořeny položky seskupené do čtyř skupin. Jsou to: činnosti (20 položek), povolání (10 položek), knihy (20 položek) a časopisy (10 položek).

Metodu lze využívat ve školních poradnách, v poradnách pro volbu povolání a při vědeckém zkoumání vybraných skupin probandů. Dotazník je možné předkládat v celé nebo zkrácené formě s využitím oblasti „činnosti“ (v našem výzkumu byla použita zkrácená forma). Pro zkrácenou formu je doporučena část „činnosti“ proto, že „... *většina publikovaných zájmových dotazníků obsahuje převážně popis činnosti*“ (Todt, 1995, str. 9). Respondenti vyplňovali dotazník podle instrukcí uvedených v testové příručce.

Výsledky výzkumu

Analýza a interpretace Dotazníku 1

H1: Studenti FAPPZ vykazují v průběhu studia na střední škole vyšší zájem (afinitu) o studijní obor než studenti PEF.

Hypotézu H1 plní dotazníková položka, za pomoci které byly zjišťovány představy studentů ve věku 18–19 let o jejich budoucím povolání.

Posluchači PEF označili za nejvíce preferovanou profesi manažera 25,3 %. Dále pak následovali ekonom 12,8 %, podnikatel 5,4 %, účetní 5,1 % či právník 3,0 %.

Posluchači FAPPZ uvedli jako preferované povolání veterináře 16,6 %, dále pak chovatele 11,4 %, zahradního architekta 10,8 % či zootechnika 5,1 %.

Odpovědi (preferance povolání) respondentů byly dichotomicky kategorizované ve smyslu „Vazba na studovaný obor“ versus „Vazba mimo obor“ a následně byla analyzována asociace této proměnné s aktuálně studovaným oborem (Pearsonův test).

U 335 respondentů (z toho 202 PEF a 133 FAPPZ) byla zjištěna vazba na obor, u 135 byla zjištěna vazba mimo obor (viz tabulka 1).

Tab. 1 Zastoupení vazby na obor v oblasti kariérových preferencí na střední škole

	PEF		FAPPZ	
	Vazba na obor (%)	Vazba mimo obor (%)	Vazba na obor (%)	Vazba mimo obor (%)
Ženy	68,5	31,5	78,9	21,1
Muži	67,7	32,3	66,7	33,3

V porovnání fakult byl zjištěn statisticky významný rozdíl v kategorii ženy (χ^2 (df = 1) = 4,34; p = 0,024).

Na základě získaných dat můžeme konstatovat, že **u souboru žen ve věku 18–19 let byl prokázán statisticky významný rozdíl v zájmu o obor, kterému se pak věnují dalším studiem**. Ženy studující FAPPZ mají významně vyšší tendenci prokazovat zájem o obor než ženy studující PEF. Tento rozdíl se neprokázal u souboru mužů.

H2: Studenti FAPPZ vykazují v průběhu studia na základní škole vyšší zájem (afinitu) o studijní obor než studenti PEF.

Hypotézu H2 plní dotazníková položka, za pomoci které byly zjišťovány představy studentů ve věku 14–15 let o jejich budoucím povolání.

Odpovědi (preferenze povolání) respondentů byly dichotomicky kategorizované ve smyslu „Vazba na studovaný obor“ versus „Vazba mimo obor“ a následně byla analyzována asociace této proměnné s aktuálně studovaným oborem.

Posluchači PEF uváděli pro tento věk preferované povolání ekonoma 6,4 %, dále pak právníka 5,7 %, učitele 5,4 % a manažera 3,7 %.

Posluchači FAPPZ uvedli jako preferované povolání opět (viz. ot. 6) veterinárního lékaře 22,3 %, dále pak chovatele 6,3 % a učitele 5,1 %.

V rámci uvedených dat byla zjišťována vazba oboru zvažovaného na základní škole ve věku 14–15 let s aktuálně studovaným oborem. Výsledné hodnoty zachycuje tabulka 2.

Tab. 2 Zastoupení vazby na obor v oblasti kariérových preferencí na základní škole

	PEF		FAPPZ	
	Vazba na obor (%)	Vazba mimo obor (%)	Vazba na obor (%)	Vazba mimo obor (%)
Ženy	25,9	74,1	56,4	43,6
Muži	37,4	62,6	52,4	47,6

V porovnání fakult byl zjištěn statisticky významný rozdíl v kategorii ženy (χ^2 (df = 1) = 31,29; p < 0,001).

Můžeme tedy konstatovat, že **v souboru žen ve věku 14–15 let byl prokázán statisticky významný rozdíl v zájmu o obor** (pouze u souboru žen), **kterému se pak věnují dalším studiem**. Ženy studující FAPPZ mají statisticky významně vyšší tendenci prokazovat zájem o obor než ženy studující PEF.

H3: Studenti FAPPZ vykazují v průběhu dosavadního života vyšší zájem (afinitu) o studijní obor než studenti PEF.

Hypotézu H3 plní dotazníková položka, pomocí které byly zjišťovány všechny představy studentů o jejich budoucím povolání tak, jak chronologicky následovaly v průběhu jejich života od dětství po současnost. Pro statistické zpracování byla otázka kvalitativně vyhodnocena pro každého respondenta jako celek s výstupem v dichotomickém hodnocení je přítomna/ není přítomna vazba s aktuálně studovaným oborem, kdy pozitivní hodnocení předpokládalo vazbu na zvolený obor alespoň v 1/2 uvedených povolání. Dosažené výsledky nalezneme v tabulce 3.

Tab. 3 Zastoupení vazby na obor v oblasti kariérových preferencí v průběhu života

	PEF		FAPPZ	
	Vazba na obor (%)	Vazba mimo obor (%)	Vazba na obor (%)	Vazba mimo obor (%)
Ženy	17,3	82,7	67,7	32,3
Muži	15,2	84,8	42,9	57,1

Výsledky prokázaly vysoce statisticky významný rozdíl mezi fakultami (χ^2 (df = 1) = 100,93; p < 0,001). Studenti FAPPZ prokazují významně vyšší preferenci povolání, která se vázou k současně studovanému oboru, než studenti PEF.

Tuto skutečnost dále podporují zjištěné statisticky významné rozdíly mezi studenty s vazbou k oboru ve vztahu k jejich pohlaví a příslušnosti k fakultě. Byly zjištěny významné rozdíly jak ve skupině žen (χ^2 (df = 1) = 86,01; p < 0,001), kdy vazbu k oboru prokázalo 67,7 % z řad studentek FAPPZ oproti 17,3 % z PEF, tak ve skupině mužů (χ^2 (df = 1) = 12,62; p = 0,001), kdy podíl studentů s vazbou k oboru na FAPPZ dosáhl 42,9 %, u studentů PEF pak 15,2 %.

Můžeme tedy konstatovat, že mezi studenty PEF a FAPPZ, a to jak v souboru žen, tak v souboru mužů existuje statisticky významný rozdíl v míře jejich zájmu z pohledu celkové anamnézy povolání o v budoucnu studovaný obor.

Studenti FAPPZ mají statisticky významně vyšší tendenci prokazovat zájem o obor než studenti PEF.

H4: Míra zastoupení jednotlivých zdrojů motivace ovlivňujících studium zvoleného oboru se u studentů FAPPZ a PEF vzájemně liší.

Hypotézu H4 plní dotazníková položka, která zjišťovala na čtyřstupňové škále míru vlivu jednotlivých zdrojů motivace ke studiu daného oboru. Respondenti zde hodnotili kategorie Zájem o obor, Ekonomické motivy, Společenská prestiž, Vliv tradice v rodině, Vlastní ctizádost, Osobní dominance, Sociální prostředí a Rozvoj tvořivosti. Výsledky prezentujeme ve sloučené formě na základě stanoveného dichotomického znaku ano/ne a v pořadí od nejméně preferovaného faktoru po nejméně preferovaný (seřazeno podle procentuálního zastoupení, viz Tab. 4 a 5).

S výjimkou kategorie Rozvoj tvořivosti, který posluchači vesměs hodnotili jako významný nebo velmi významný, či z hlediska významnosti poměrně nízko hodnocené kategorie Vliv tradice v rodině, byly u všech dalších faktorů zachyceny statisticky významné rozdíly.

Tab. 4 Přehled motivů ke studiu zvoleného oboru u studentů PEF

Pořadí vlivu		PEF	
		Silně či velmi silně (%)	Mírně či vůbec (%)
1.	Ekonomické motivy	86,5	13,5
2.	Vlastní tížádost	76,7	23,3
3.	Společenská prestiž	65,2	34,8
4.	Zájem o obor	64,8	35,2
5.	Sociální prostředí	62,5	37,5
6.	Rozvoj tvořivosti	60,5	39,5
7.	Osobní dominance	37,1	62,9
8.	Vliv tradice v rodině	14,5	85,5

Tab. 5 Přehled motivů ke studiu zvoleného oboru u studentů FAPPZ

Pořadí vlivu		FAPPZ	
		Silně či velmi silně (%)	Mírně či vůbec (%)
1.	Zájem o obor	88,6	11,4
2.	Vlastní tížádost	63,8	36,2
3.	Rozvoj tvořivosti	56,3	43,7
4.	Sociální prostředí	43,1	56,9
5.	Ekonomické motivy	39,8	60,1
6.	Osobní dominance	25,4	74,6
7.	Společenská prestiž	23,0	77,0
8.	Vliv tradice v rodině	9,8	90,2

Studenti FAPPZ hodnotí statisticky významně vyšší zastoupení kategorie Zájem o obor (χ^2 (df = 3) = 38,34; $p < 0,001$).

Posluchači FAPPZ hodnotí statisticky významně nižší zastoupení (tj. bez vlivu či s mírným vlivem) motivace ke studiu zvoleného oboru v kategorii Ekonomické motivy (χ^2 (df = 3) = 133,17; $p < 0,001$) a kategorii Společenská prestiž (χ^2 (df = 3) = 100,00; $p < 0,001$).

Statisticky významný rozdíl jsme zaznamenali také v hodnocení vlivu faktoru Vlastní tížádost, kdy je prokázáno vyšší zastoupení tohoto faktoru jako motivačního prvku u souboru posluchačů FAPPZ (χ^2 (df = 3) = 13,87; $p = 0,003$).

Faktor Osobní dominance je jako motivační kritérium hodnocen jako bez vlivu statisticky významně častěji u skupiny studentů FAPPZ (χ^2 (df = 3) = 56,40; $p < 0,001$).

Skupina studentů FAPPZ dále statisticky významně častěji hodnotí jako bez vlivu či s mírným vlivem faktor Sociální prostředí (χ^2 (df = 3) = 18,14; $p < 0,001$).

Můžeme tedy konstatovat, že **míra zastoupení jednotlivých zdrojů motivace s vlivem na studium zvoleného oboru se u studentů FAPPZ a PEF statisticky významně**

liší v hodnocení skupiny **Zájem o obor, Ekonomické motivy, Společenská prestiž, Vlastní ctižádost, Osobní dominance a Sociální prostředí.**

H5: Hodnotová orientace se u studentů FAPPZ a PEF vzájemně liší.

Hypotézu H5 plní dotazníková položka zachycující hodnotovou orientaci respondentů. Respondenti se zde na čtyřstupňové škále vyjadřovali k míře důležitosti třiceti tří rozmanitých příčin uspokojení, které lidé nacházejí ve své práci, a to ve vztahu ke své budoucí profesi, a z nabízených hodnot vybírají čtyři nejdůležitější. Z tohoto výběru byl pro každou položku vytvořen dichotomický znak je/není ve výběru čtyř nejdůležitějších hodnot. Statistická analýza proběhla testem rozdílu každé hodnoty.

Tabulka 6 uvádí pořadí preferovaných hodnot seřazené sestupně podle procentuálního zastoupení, dále rozdělené podle fakult.

Studenti PEF statisticky významně preferují oproti studentům FAPPZ položky Zisk a výnos, Sociální kontakt a Práce s druhými.

Studenti FAPPZ statisticky významně preferují položky Životní styl, Morální naplnění, Pomoc ostatním a Pomoc společnosti.

Tab. 6 Pořadí preferovaných hodnot podle fakult

Pořadí	Fakulta = PEF	%	Fakulta = FAPPZ	%
1.	22. Bezpečnost	42,8	22. Bezpečnost	40,0
2.	27. Zisk a výnos	34,3	30. Životní styl	38,6
3.	30. Životní styl	26,9	13. Vědomosti	24,1
4.	33. Časová volnost	26,9	6. Přátelství	23,5
5.	6. Přátelství	25,4	27. Zisk a výnos	22,9
6.	19. Změna a proměnlivost	25,1	33. Časová volnost	22,3
7.	3. Sociální kontakt	22,3	1. Pomoc společnosti	22,3
8.	13. Vědomosti	18,8	29. Morální naplnění	20,0
9.	24. Uznání	18,0	28. Nezávislost	19,9
10.	28. Nezávislost	17,7	19. Změna a proměnlivost	19,3
11.	4. Práce s druhými	12,4	2. Pomoc ostatním	14,5
12.	14. Intelektuální status	12,0	16. Tvořivost (obecně)	13,9
13.	16. Tvořivost (obecně)	12,0	24. Uznání	13,3
14.	29. Morální naplnění	10,6	14. Intelektuální status	10,8
15.	8. Rozhodování	9,2	25. Vzrušení	10,8
16.	5. Sounáležitost	8,5	3. Sociální kontakt	7,2
17.	2. Pomoc ostatním	7,8	32. Fyzická výzva	7,2
18.	25. Vzrušení	7,4	8. Rozhodování	6,6
19.	1. Pomoc společnosti	6,7	5. Sounáležitost	6,1
20.	10. Moc a autorita	6,7	15. Umělecká tvorba	5,4
21.	23. Stabilní tempo	6,4	31. Komunita, společenství	5,4

Pořadí	Fakulta = PEF	%	Fakulta = FAPPZ	%
22.	15. Umělecká tvorba	4,6	4. Práce s druhými	5,4
23.	32. Fyzická výzva	3,9	12. Samostatná práce	4,8
24.	26. Dobrodružství	3,5	10. Moc a autorita	4,2
25.	31. Komunita, společenství	3,2	23. Stablní tempo	4,2
26.	17. Estetika	2,8	7. Soutěžení	3,0
27.	18. Kontrola	2,8	26. Dobrodružství	3,0
28.	12. Samostatná práce	2,5	21. Stabilita	3,0
29.	21. Stabilita	2,1	18. Kontrola	2,4
30.	7. Soutěžení	1,8	17. Estetika	2,4
31.	20. Precizní práce	1,8	11. Ovlivňování lidí	1,2
32.	11. Ovlivňování lidí	1,1	20. Precizní práce	1,2
33.	9. Práce pod tlakem	0,7	9. Práce pod tlakem	0,6

Ve struktuře hodnotové orientace byly zjištěny statisticky významné rozdíly mezi fakultami v oblasti Zisk a výnos ($p = 0,014$), Životní styl ($p = 0,011$), Sociální kontakt ($p < 0,001$), Práce s druhými ($p = 0,020$), Morální naplnění ($p = 0,007$), Pomoc ostatním ($p = 0,035$) a Pomoc společnosti ($p < 0,001$).

Podobně jako u ostatních analýz jsme považovali za užitečné při porovnání obou fakult kontrolovat další znak – pohlaví respondenta. Mezi fakultami byl u skupiny studentek PEF oproti studentkám FAPPZ zjištěn statisticky významný rozdíl v preferenci Sociální kontakt ($p < 0,001$) a Práce s druhými ($p = 0,026$). Skupinou studentů FAPPZ byl statisticky významně preferován faktor Morální naplnění, a to jak skupinou Studentky ($p = 0,033$), tak skupinou Studenti ($p = 0,042$). Skupiny Studentky ($p < 0,001$) i Studenti ($p = 0,042$) téže fakulty pak statisticky významně preferovali i Pomoc společnosti.

Můžeme tedy konstatovat, že **hodnotová orientace se u studentů FAPPZ a PEF statisticky významně liší v preferenci hodnot (položek) Zisk a výnos, Životní styl, Sociální kontakt, Práce s druhými, Morální naplnění, Pomoc ostatním a Pomoc společnosti.**

Analýza a interpretace Dotazníku 2

H6: Hodnocení zájmových oblastí se u studentů FAPPZ a PEF vzájemně liší.
Hypotézu H6 plní škály Dotazníku 2.

Dotazník zájmové orientace měří preferenci jedenácti zájmových oblastí. Jsou to:

- SV Sociální výchova a péče
- PH Politika a hospodářství
- ŘH Řízení a hospodářství
- ZA Zábava
- TP Technika a přírodní vědy
- BI Biologie
- MA Matematika
- HU Hudba
- UM Umění

LJ Literatura a jazyk
 SP Sport

Tabulka 7 uvádí pořadí hodnocení zájmových oblastí seřazených sestupně podle aritmetického průměru skóru preference. Toto pořadí je vypracováno pro každou fakultu zvlášť (podle základních statistických charakteristik a výsledků MANOVA).

Tab. 7 Pořadí hodnocení zájmových oblastí podle fakult

	PEF N = 290			FAPPZ N = 173		
	Oblasti zájmu	Aritmetický průměr	Standardní odchylka	Oblasti zájmu	Aritmetický průměr	Standardní odchylka
1.	ZA	45,0	6,06	ZA	42,4	7,31
2.	SP	39,0	7,07	BI	41,5	7,12
3.	LJ	35,2	8,28	SP	35,8	7,64
4.	PH	33,8	9,01	SV	36,1	8,28
5.	UM	33,7	9,87	UM	34,2	11,12
6.	SV	33,6	8,28	LJ	33,8	8,41
7.	HU	33,5	10,14	HU	33,0	10,83
8.	BI	32,7	8,57	PH	26,4	8,62
9.	MA	31	9,66	MA	24,5	8,34
10.	ŘH	29,9	8,17	ŘH	24,2	7,56
11.	TP	24,0	8,08	TP	22,8	7,71

U posluchačů FAPPZ zaujímá obor biologie, který představuje hlavní obor tohoto studijního směru, hned druhé místo. Toto silně koresponduje se zjištěními v dotazníkové položce plnící hypotézu H1, kdy posluchači jmenovitě uvádějí v nadprůměrné míře zájem o povolání spojená právě s tímto oborem.

Posluchači PEF, kteří ve značné míře uvádějí v dotazníkové položce plnící hypotézu H1 zájem o manažerské pozice, kladou v oblasti zájmů oblast řízení až na předposlední místo. I druhý nejbližší obor zájmu – hospodářství – se nachází až na čtvrté pozici.

Pro ověření hypotézy H6 jsme použili vícerozměrný model analýzy variance (MANOVA) s kontrolou efektu – pohlaví respondentů. Vzhledem k tomu, že interakční efekt mezi faktory prokázala MANOVA jako nevýznamný, lze přímo interpretovat výsledky F-testů sólových efektů obou faktorů. V dotazníku zájmové orientace byly zjištěny statisticky významné rozdíly mezi fakultami, a samozřejmě i mezi pohlavími. Skupina posluchačů PEF významně více oproti FAPPZ preferuje (statisticky významně vyšší průměrná hodnota škály) faktory: Zábava ($p < 0,001$), Sport ($p = 0,001$), Literatura a jazyk ($p = 0,003$), Politika a hospodářství ($p < 0,001$), Matematika ($p < 0,001$) a Řízení a hospodářství ($p < 0,001$). Skupina posluchačů FAPPZ oproti PEF významně preferuje faktory: Biologie ($p < 0,001$) a Sociální výchova a péče ($p = 0,035$). U skupin ostatních zájmových položek nebyly prokázány statisticky významné rozdíly mezi posluchači PEF a FAPPZ.

Ve výsledcích výzkumu se samozřejmě projevil efekt pohlaví.

Skupina žen významně více oproti skupině mužů preferuje faktory: Sociální výchova a péče ($p < 0,001$), Řízení a hospodářství ($p = 0,003$), Zábava ($p < 0,001$), Biologie ($p < 0,001$), Hudba ($p < 0,001$), Umění ($p < 0,001$), Literatura a jazyk ($p < 0,001$).

Skupina mužů významně více oproti skupině žen preferuje faktor: Technika a přírodní vědy ($p < 0,001$).

U skupin ostatních zájmových položek nejsou rozdíly mezi posluchači u souboru mužů a žen.

Můžeme tedy konstatovat, že **hodnocení zájmových oblastí se u studentů FAPPZ a PEF statisticky významně liší u faktorů Zábava, Sport, Literatura a jazyk, Politika a hospodářství, Matematika, Řízení a hospodářství, Biologie a Sociální výchova a péče.**

Diskuse

První výzkumný cíl směřoval ke zmapování osobní historie respondentů a zaměřil se na vývoj jejich profesní orientace s ohledem na hlavní činitele subjektivní povahy ovlivňující jejich konkrétní profesní nasměrování. Dotazníkem pro studenty byly zjištěny následující údaje:

Při pohledu na kariérové preference studentů koncem studia na střední škole můžeme o studentech FAPPZ konstatovat, že projevují výrazný zájem o obory, které se těsně váží s jejich současným studiem. Mezi nejčastěji preferovaná povolání patří veterinární lékař, chovatel, zahradní architekt. Z genderového hlediska jsou v zájmové oblasti vyhraněnější ženy, u kterých dosahuje vazba na obor téměř osmdesát procent. U mužů je toto zastoupení srovnatelné s mírou vazby u studentů PEF.

Také studenti PEF projevují v období středoškolských studií zájem o obory, které se váží s jejich současným studiem. Zároveň se zde objevil velmi zajímavý trend, a to uvádět jako preferenční volbu nikoliv konkrétní povolání (jako tomu bylo u studentů FAPPZ), ale žádanou pozici. Více než jedna čtvrtina studentů označila jako svůj kariérový cíl pozici manažera. Konkrétní povolání ekonom, které zastupovalo druhou nejčastější volbu, uvedla přibližně pouze jedna osmina studentů PEF. Z hlediska příslušnosti k pohlaví zde nebyly shledány výrazné rozdíly.

Podobný trend v oblasti profesní orientace v období konce základní školy (14–15 let), kdy studenti volili typ střední školy, nalezneme pouze u studentů FAPPZ. Ti prokazují významnou (nadpoloviční) vazbu na obor i v tomto poměrně raném věku. U studentů PEF je tato preference významně slabší, kdy mírně vyšší vyhraněnost prokazují muži. Nejčastější volbou studentů FAPPZ pro toto období je opět veterinární lékař, následovaný chovatelem a učitelem. Nejčastější volbu studentů PEF představoval právník, následovaný učitelem a dále manažerem.

Při analýze celkového přehledu kariérových preferencí v průběhu dosavadního života studentů lze vysledovat významné rozdíly mezi fakultami, a to u mužů i žen. I z celkového pohledu vidíme v oblasti kariérových preferencí jako nejvíce vyhraněné ženy studující FAPPZ. Zde můžeme u 67,7 % studentek nalézt převažující preference takových povolání, která se váží k předmětu jejich současného studia. U mužů studujících FAPPZ tuto tendenci nalézáme u 42,9 % respondentů. Posluchači PEF projevují vazbu na obor studia v případě studentek v 17,3 % a studentů v 15,2 %.

Shrneme-li tato fakta, můžeme konstatovat, že posluchači FAPPZ v převažující míře projevují v průběhu celého svého dosavadního života tendenci preferovat taková povolání, která se váží s předmětem jejich studia. Je-li tímto studentem žena, tato tendence se jeví ještě výraznější. U posluchačů PEF nalezneme preference kariérových cílů v návaznosti na studovaný obor až v průběhu střední školy, kdy navíc dochází před preferencí konkrétního povolání k preferenci pracovní pozice.

Závěrem můžeme konstatovat následující:

Studenti FAPPZ jsou v průběhu života, a to již od raného dětství, poměrně silně orientováni ve svých kariérových volbách zájmy o obory, které se těsně váží s jejich současným studiem. Tato volba je od raného mládí ovlivněna osobním plánem a je podporovaná cílevědomostí a zaujetím. Nejsilněji se pak projevuje v období střední školy, a to především u žen. Studenti PEF se orientují na obory s vazbou k jejich studiu až v období studia na střední škole. Jejich konečnou volbu většinou ovlivňuje tlak z nejbližšího okolí, klíčovou roli zde hraje názor rodičů.

Druhý výzkumný cíl se vztahoval ke zjištění odlišností v zaměření osobnosti studentů z hlediska jejich motivačního ladění, preference hodnot, zájmů a volby vykonávané činnosti, to v souvislosti se studiem oboru a jejich kariérovým nasměrováním. Dotazníkem pro studenty byly zjištěny následující údaje:

V otázce motivace ke studiu se potvrdil rozdílný přístup posluchačů obou fakult ke zvolenému oboru. Zatímco pro studenty FAPPZ je jednoznačně motivujícím činitelem zájem o obor, až poté následuje vlastní tížádst. Například ekonomické motivy vidí jako prakticky irelevantní, pro studenty PEF je primárně motivujícím prvkem právě ekonomický faktor, dále vlastní tížádst, společenská prestiž a teprve pak zájem o obor.

Z pohledu struktury zájmů získané výsledky výrazně korespondují s dalšími zjištěními. U posluchačů FAPPZ i v této oblasti nalezneme integritu studované oblasti a předmětu aktivního zájmu. Biologie, která je hlavní náplní studia na této fakultě, je na čelní pozici ihned za (v tomto věku i relativně pochopitelnou) položkou Zábava. V součinnosti s hlavními prvky motivujícími k výkonu zvolené profese uváděnými skupinou studentů FAPPZ (vlastní pracovní zkušenost a odborná praxe), koreluje tento výsledek pozitivně s důležitostí role, kterou Mikšík (2007) přisuzuje charakteristice zájmů, jenž povzbuzují k činnosti a v činnosti samotné se konstituují a prohlubují. U skupiny posluchačů FAPPZ shledáváme údaje, které nás opravňují hovořit v kontextu s touto skupinou o zájmové vyhraněnosti a motivační stálosti související s integrovanou a zralou osobností jedince.

Posluchači PEF se ve struktuře zájmů jeví jako nevyhranění, nevyzrálí, bez jasnějšího směřování ke studované oblasti. Položka Řízení a Hospodářství, nejvíce korespondující se zaměřením školy a zároveň i s kariérovou orientací před nástupem do zvoleného studia, je druhou od konce. K zamyšlení u skupiny studentů PEF svádí položka na čtvrtém místě zájmu – Politika a Hospodářství. Z analýzy absolventů, kterou udělala fakulta k příležitosti svého stého výročí, vyplynulo poměrně vysoké zapojení absolventů do politiky či vrcholných funkcí ve státní správě.

Také ve struktuře hodnotové orientace nalezneme v rámci fakult výrazné rozdíly.

Umístění položky Vědomosti na třetím místě hodnotové orientace u studentů FAPPZ (výše než Zisk a výnos) svědčí spolu s výrazně upřednostňovaným morálním akcentem

a altruistickými hodnotami (Pomoc ostatním, Pomoc společnosti) o návaznosti na celkový rámec dalších zjištění.

Tento rámec se pak také dotváří u studentů PEF, kdy na předním místě nacházíme právě položku Zisk a výnos. Silnější akcent, než je tomu u studentů FAPPZ, pokládají studenti PEF na afiliativní hodnoty (Sociální kontakt, Práce s druhými).

Na základě uvedených zjištění můžeme konstatovat následující závěry:

Studenti FAPPZ projevují v oblasti motivačního ladění, preference hodnot a zájmů vysokou shodu s volbou vykonávané činnosti, můžeme v tomto případě hovořit o kariérní vyhraněnosti a značné kariérové zralosti. Zájmy lze hodnotit jako relativně trvalé a odpovídající zvolené profesi, preferované hodnoty podporují zaměření, motivační prvky dolaďují vyhraněnost osobnosti studentů.

Studenti PEF se projevují jako osobnostně a kariérově méně zralí. Zájem o obor můžeme hodnotit jako okrajový, účelový. Do popředí zájmu se dostávají spíše ekonomické a společenské benefity spojené s očekávanou pozicí. Struktura preference hodnot tuto naši domněnku posiluje.

Závěr

Z hlediska zaměření našeho výzkumu se ukázala jako šťastná volba fakult, na nichž se realizovalo – s laskavým svolením vedení fakult – šetření. Oba fakultní soubory studentů představují poměrně odlišné a do jisté míry specifické skupiny, které se v průběhu dosaďadního života formovaly odlišným způsobem a dospěly k jisté profesní orientaci. Jejich modalita je podpořena zájmovou orientací a vyhraněností, preferencí některých hodnot, převažujícími motivačními vlivy a postojovým zaměřením, stejně jako průběhem kariérového dozrávání v časové periodě mezi ukončením základního vzdělání a maturitní zkouškou. U jedné skupiny studentů se jedná o přímočařejší orientaci a volbu, která vychází z hlubšího a vyhraněnějšího zájmového zaměření a z převážně vlastního rozhodnutí, s preferencí odbornosti v dalším kariérovém vývoji. U druhé skupiny je determinace ke kariérovému nasměrování postavena na širším, všeobecnějším základě, s nejednoznačnou volbou ve vztahu k odbornosti, podporovanou především rodinou. Vysokoškolské vzdělání je pojímáno spíše jako formální předpoklad pro získání zajímavé práce nebo pozice v organizaci. Tyto uvedené skutečnosti považujeme za velmi důležité v souvislosti s procesem získávání uchazečů o studium příslušných oborů, vzhledem k zaměření přijímacího řízení i s ohledem na koncipování studia příslušných oborů na univerzitě. V neposlední řadě jsou získané informace o osobnostním profilování studentů zmíněných fakult a oborů důležité pro poradenskou činnost, která má na univerzitě jistou tradici.

LITERATURA

- Anderson, N. (Eds.) (2001). *Handbook of industrial, work and organizational psychology*. London: SAGE Publications.
- Brown, S. D., Lent, R. W. (Eds.) (2000). *Handbook of counseling psychology*. New York: J. Wiley and Sons.
- Cooper, G. L., Robertson, I. T. (Eds.) (1988). *International review of industrial and organizational psychology 1988*. New York: J. Wiley and Sons.

- Knox, D. L., Butzel, S. S. (2002). *Work values-intangible work rewards*. Greensboro: Butterworth – Heinemann.
- Košo, J., Fabián, D., Hargašová, M., Hlavenka, V. (1980). *Teória a prax poradenskej psychológie*. Bratislava: SPN.
- Lent, R. W., Lopez, A. M., Lopez, F. G., Hung-Bin, S. (2008). Social cognitive career theory and the prediction of interests and choice goals in the computing disciplines. *Journal of Vocational Behavior*, 73, 52–62.
- Mikšik, O. (2007). *Psychologická charakteristika osobnosti*. Praha: Karolinum.
- Nakonečný, M. (1995). *Psychologie osobnosti*. Praha: Academia.
- Super, D. E. (1980). A life-span, life-space approach to career development. *Journal of Vocational Behavior*, 16, 282–298.
- Todt, E. (1995). *Diferenciační zájmový test*. Brno: Psychodiagnostika.
- Vendel, Š. (2008). *Kariérní poradenství*. Praha: Grada.

SUBJECTIVE DETERMINANTS OF PROFESSIONAL ORIENTATION AND CAREER DIRECTION OF UNIVERSITY STUDENTS

P. RYMEŠOVÁ

ABSTRACT

The article is focused on professional orientation and career orientation of university students, focusing on the subjective nature of the factors that determine career orientation. For research purposes the questionnaire methods were used. Questionnaire 1 captured the development of the visions of the future profession, motivation to study the chosen field and value orientation. Questionnaire 2 was represented by a Differentiation interest survey (Diferenciační zájmový dotazník – DZT). The sample consisted of students of the Czech University of Life Sciences in Prague, Faculty of Economics and Management and students of Faculty of Agrobiological, Food and Natural Resources. The result was a mapping of personal history of the respondents focused on the development of professional orientation in relation to the effects of influencing factors and evaluation of the potential for practical application of research results to work with the applicants and the students during their studies.

Key words: career, interests, values, career maturity

SUBJEKTIVE DETERMINANTEN DER PROFESSIONELLEN ORIENTIERUNG UND KARRIEREAUSRICHTUNG BEI HOCHSCHULSTUDENTEN

P. RYMEŠOVÁ

ABSTRAKT

Der Artikel bezieht sich auf professionelle Orientierung und Karriereausrichtung bei Hochschulstudenten mit Sicht auf subjektive Faktoren, die die Karriereausrichtung determinieren. In der Forschung nutzten wir Fragebogen. Der erste Fragebogen erfasste die Entwicklung der Vorstellungen über den zukünftigen Beruf, Motivation zum Studium der gewählten Fachrichtung und Werteorientierung. Der zweite Fragebogen war der Differentielle Interessenfragebogen (DZT). Die Stichprobe besteht aus Studenten der Tschechischen Universität für Bodenkultur in Prag, und zwar der Betriebswirtschaftlichen Fakultät und Studenten der Fakultät für Agrobiologie, Lebensmittel- und Naturressourcen. Ergebnis ist eine Übersicht über die persönliche Historie der Probanden mit Bezug zur Entwicklung der professionellen Orientierung in Zusammenhang mit dem Einfluss weiterer Faktoren. Weiter bewerteten wir die Möglichkeit einer praktischen Nutzung der Ergebnisse in der Arbeit mit den Bewerbern um das Studium und mit Studenten während dem Studium.

Schlüsselwörter: Karriere, Interessen, Werte

*PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D., Katedra psychologie PEF,
Česká zemědělská univerzita v Praze, e-mail: rymesova@pef.czu.cz*